Məhərrəm Zeyrab oğlu MİKAYILOV
Hərbi İdarəetmə İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
E-mail: maharram.mikailoff@gmail.com

POST-MÜHARİBƏ DÖVRÜNDƏ CƏNUBİ QAFQAZDA YENİ GEOSİYASİ REALLIQLARIN FORMALAŞMASI

Xülasə

Məqalədə post-müharibə dövründə Cənubi Qafqaz regionunda formalaşan yeni geosiyasi reallıqlar təhlil edilmişdir. İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra regionda yaranmış siyasi, iqtisadi və təhlükəsizlik mühiti araşdırılmış, Azərbaycanın regional lider mövqeyinin güclənməsi və yeni güc balansının formalaşması qiymətləndirilmişdir. Eyni zamanda Türkiyə, Rusiya, İran və Avropa İttifaqı və digər beynəlxalq aktorların regiondakı maraqları və təsir imkanları təhlil olunmuşdur. Məqalədə Zəngəzur dəhlizi, regional nəqliyyat-kommunikasiya layihələri, enerji əməkdaşlığı və iqtisadi inteqrasiya proseslərinin Cənubi Qafqazın gələcək inkişafında mühüm rol oynadığı vurğulanmışdır. Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, dayanıqlı sülhün təmin olunması və regional əməkdaşlığın genişləndirilməsi Cənubi Qafqazın geostrateji əhəmiyyətini daha da artıracaqdır.

Açar sözlər: Cənubi Qafqaz, post-müharibə dövrü, geosiyasi reallıqlar, regional əməkdaşlıq, Zəngəzur dəhlizi.

UOT: 327:327.5
DOI: https://doi.org/10.54414/VJWL9207

Giriş

2020-ci ildə baş vermiş İkinci Qarabağ müharibəsi Cənubi Qafqaz regionunda uzun illər davam edən siyasi və hərbi balansı əsaslı şəkildə dəyişdirmişdir. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü və suverenliyini bərpa etməsi regionda yeni geosiyasi reallıqların formalaşmasına səbəb olmuş, əvvəlki status-kvonun aradan qalxması isə yeni güc balansını meydana gətirmişdir. Bu dəyişikliklər yalnız hərbi sahə ilə məhdudlaşmamış, eyni zamanda iqtisadi, diplomatik və geostrateji istiqamətlərdə də mühüm transformasiyalara yol açmışdır. Müharibədən sonra regionda təhlükəsizlik, nəqliyyat-kommunikasiya əlaqələri və iqtisadi əməkdaşlıq yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Xüsusilə azad edilmiş ərazilərdə həyata keçirilən genişmiqyaslı yenidənqurma proqramları, “ağıllı şəhər”, “ağıllı kənd” və “yaşıl enerji” layihələri regionun iqtisadi potensialını artırmış və beynəlxalq investorların diqqətini cəlb etmişdir.

Post-müharibə dövründə baş verən dəyişikliklər yalnız Azərbaycan və Ermənistan münasibətlərinə deyil, həm də Türkiyə, Rusiya, İran, Avropa İttifaqı, ABŞ kimi regional və beynəlxalq aktorların region siyasətinə ciddi təsir göstərmişdir. Türkiyə ilə Azərbaycanın strateji müttəfiqliyinin güclənməsi regional təhlükəsizlik sistemində yeni əməkdaşlıq modelini formalaşdırmış, “Şuşa Bəyannaməsi” iki ölkə arasında əlaqələrin müttəfiqlik səviyyəsinə yüksəldiyini nümayiş etdirmişdir. Bununla yanaşı, Rusiya regiondakı təsir imkanlarını qorumağa çalışmış, İran yaranmış vəziyyət fonunda öz milli maraqlarını qabartmaqla təzadlı qonşuluq siyasəti yürütmüş, ABŞ regionda güc balansına təsir edəcək addımlar atmış, Avropa İttifaqı isə enerji təhlükəsizliyi və nəqliyyat marşrutları baxımından Cənubi Qafqaza marağını artırmışdır. Avropanın alternativ enerji mənbələrinə olan ehtiyacının yüksəlməsi Azərbaycanın strateji enerji tərəfdaşı kimi əhəmiyyətini daha da gücləndirmişdir.

Yeni geosiyasi mühitdə regional inteqrasiya və kommunikasiya layihələri əsas prioritet istiqamətlərdən birinə çevrilmişdir. Xüsusilə Zəngəzur dəhlizi regionun iqtisadi və

geostrateji əhəmiyyətini artıran mühüm təşəbbüs hesab olunur. Bu layihə Azərbaycanın əsas hissəsi ilə Naxçıvan arasında nəqliyyat əlaqəsinin yaradılması ilə yanaşı, Türkiyə və Türk dünyası arasında yeni geoiqtisadi körpünün formalaşmasına xidmət edir. Eyni zamanda Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri, Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz kəməri və Bakı–Tbilisi–Qars dəmir yolu kimi strateji layihələr Cənubi Qafqazın beynəlxalq enerji və nəqliyyat sistemində mövqeyini daha da möhkəmləndirmişdir. Müasir dövrdə region artıq yalnız münaqişə zonası deyil, həm də Avropa ilə Asiyanı birləşdirən mühüm tranzit, enerji və geoiqtisadi mərkəz kimi qiymətləndirilir.

Cənubi Qafqazda geosiyasi dəyişikliklərin əsas səbəbləri. Cənubi Qafqazda geosiyasi dəyişikliklərin əsas səbəbləri İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra regionda formalaşan yeni reallıqlarla bağlı olmuşdur. Bu dəyişikliklərin əsasını Azərbaycanın hərbi-siyasi üstünlüyünün möhkəmlənməsi və beynəlxalq hüquqa əsaslanan mövqeyinin güclənməsi təşkil etmişdir. 2020-ci ilin 44 günlük Vətən müharibəsi nəticəsində Azərbaycan BMT Təhlükəsizlik Şurasının uzun illər icra olunmayan qətnamələrinin faktiki həyata keçirilməsinə nail olmuş, ölkənin ərazi bütövlüyü təmin edilmişdir [3]. Uzun müddət davam edən status-kvonun dəyişməsi regionda yeni siyasi və strateji güc balansının formalaşmasına səbəb olmuşdur. Bu proses nəticəsində Azərbaycanın regional lider mövqeyi daha da güclənmiş, ölkənin siyasi, iqtisadi və geostrateji təsir imkanları artmışdır. Müharibədən sonrakı dövrdə Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlər sistemində rolu yalnız regional çərçivədə deyil, həm də qlobal enerji və nəqliyyat layihələri baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb etməyə başlamışdır [9].

Bir çox beynəlxalq ekspertlər və tədqiqatçılar İkinci Qarabağ müharibəsinin regionun geosiyasi xəritəsini dəyişdirdiyini qeyd etmişlər. Rusiyalı politoloq Sergey Markov bildirmişdir ki, *“2020-ci il müharibəsi Cənubi Qafqazda yeni güc balansı formalaşdırdı və Azərbaycanın regionda əsas siyasi aktora çevrilməsini sürətləndirdi.”[15].* Amerikalı beynəlxalq münasibətlər üzrə ekspert Brenda Shaffer isə Azərbaycanın enerji və nəqliyyat təhlükəsizliyi baxımından strateji əhəmiyyətinin müharibədən sonra daha da artdığını vurğulamışdır. Onun fikrincə, Azərbaycanın geostrateji mövqeyi Avropa ilə Asiyanı birləşdirən əsas enerji və logistika mərkəzlərindən birinin formalaşmasına şərait yaratmışdır [8]. Müharibədən sonrakı dövrdə Azərbaycanın iqtisadi göstəricilərində də mühüm artımlar müşahidə olunmuşdur. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən, 2021–2024-cü illər ərzində ölkənin qeyri-neft ixracı və tranzit daşımalarının həcmi əhəmiyyətli şəkildə yüksəlmişdir. Xüsusilə Orta Dəhliz üzrə yükdaşımalarının sürətlə artması Azərbaycanın regionda logistika və nəqliyyat qovşağı kimi mövqeyini gücləndirmişdir [1]. 2023-cü ildə Azərbaycan ərazisindən keçən tranzit yüklərin həcmi əvvəlki illə müqayisədə 30%-dən çox artmışdır.

Cədvəl 1. Azərbaycan üzərindən tranzit yükdaşımalarının dinamikası (2020–2024).

İl	Tranzit yükdaşımaları (mln ton)
2020	8.2
2021	9.1
2022	11.5
2023	15.3
2024	18.0

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Cədvəl 1-də təqdim olunan göstəricilər Azərbaycanın beynəlxalq nəqliyyat sistemində strateji əhəmiyyətinin yüksəldiyini nümayiş etdirir. Yeni geosiyasi şəraitin yaranmasında Türkiyənin regiondakı rolunun güclənməsi də mühüm amillərdən biri olmuşdur. Türkiyə-

Azərbaycan strateji müttəfiqliyi regional təhlükəsizlik sisteminin əsas sütunlarından birinə çevrilmişdir. Xüsusilə 2021-ci ildə imzalanmış Şuşa Bəyannaməsi iki ölkə arasında münasibətləri formal olaraq müttəfiqlik səviyyəsinə yüksəltmişdir [7]. Bu sənəd yalnız hərbi əməkdaşlığı deyil, həm də iqtisadiyyat, enerji, nəqliyyat, təhsil və təhlükəsizlik sahələrində inteqrasiyanın genişləndirilməsini nəzərdə tutur. Recep Tayyip Erdoğan Şuşa Bəyannaməsini *"Türk dünyasının strateji birliyini gücləndirən tarixi sənəd"* kimi xarakterizə etmişdir [5].

Türkiyə ilə Azərbaycanın əməkdaşlığı xüsusilə hərbi və müdafiə sənayesi sahəsində diqqət çəkir. Müharibədən sonra iki ölkə arasında keçirilən birgə hərbi təlimlərin sayı artmış, müdafiə texnologiyaları və təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlıq genişlənmişdir. Stockholm International Peace Research Institute məlumatlarına görə, 2020–2023-cü illər ərzində Türkiyə ilə Azərbaycan arasında hərbi-texniki əməkdaşlığın həcmi əhəmiyyətli şəkildə yüksəlmişdir [20]. Bu əməkdaşlıq regionda yeni təhlükəsizlik arxitekturasının formalaşmasına mühüm təsir göstərmişdir.

Digər mühüm amillərdən biri Rusiyanın regiondakı təsir imkanlarının yenidən formalaşması olmuşdur. Müharibədən sonra Rusiya bölgədə sülhməramlı qüvvələr yerləşdirmiş və regiondakı proseslərə təsir imkanlarını qorumağa çalışmışdır. Rusiyalı ekspert Fyodor Lukyanov qeyd etmişdir ki, *"Qarabağ müharibəsi Rusiyanın Cənubi Qafqaz siyasətində yeni mərhələnin başlanğıcı oldu və Moskva regionda balans siyasətini davam etdirməyə çalışır."* [14]. Bununla yanaşı, son illərdə regionda baş verən dəyişikliklər Rusiyanın təsir imkanlarının müəyyən qədər zəiflədiyini də göstərmişdir. Xüsusilə, Rusiya-Ukrayna müharibəsi fonunda Rusiyanın geosiyasi prioritetlərinin dəyişməsi Cənubi Qafqazda yeni aktorların fəallığını artırmışdır.

Vətən müharibəsinin nəticələri İranın təkcə Cənubi Qafqazla bağlı xarici siyasət planlarının deyil, eyni zamanda iqtisadi və ticari layihələrinin də yeni təhlükə ilə üz-üzə qalmasına zəmin yaratmışdır. Belə ki, sözügedən müharibədə qələbə qazanan Azərbaycanın transregional "Zəngəzur Dəhlizi" layihəsi illərdir İran və Rusiyanın reallaşdırmağa çalışdıqları "Şimal-Cənub" xəttinin əhəmiyyətini sual altına qoymuşdur [22]. Bu çərçivədə, əsassız "sərhəd dəyişikliyi" iddiaları ilə özünü regionda söz sahibi olan ölkə kimi təqdim edən İran müxtəlif siyasi manevr, iqtisadi təsir, bəzi hallarda hətta hərbi güc nümayişi sərgiləməklə proseslərə müdaxilə etməyə çalışmışdır. Bu istiqamətdə 2021-ci ilin sentyabr ayında İran Ordusu və 2022-ci ilin oktyabr ayında İslam İnqilabının Keşikçiləri Korpusu tərəfindən Azərbaycanla həmsərhəd ərazilərdə iri miqyaslı hərbi təlimlərin keçirilməsi, 2022-ci ilin oktyabr ayında Ermənistan Respublikasının Sünik vilayətinin Qafan şəhərində İran İslam Respublikasının Baş Konsulluğunun açılması, İslam İnqilabının Keçikçiləri Korpusunun hərbi təyinatlı şirkətləri ilə Ermənistan şirkətləri arasında hərbi-texniki sahədə əməkdaşlığın genişlənməsi və s. kimi addımlar atılmışdır [23].

Avropa İttifaqı və ABŞ da regionda diplomatik fəallığını artıraraq enerji təhlükəsizliyi və nəqliyyat marşrutları baxımından Cənubi Qafqaza daha çox maraq göstərməyə başlamışdır. Avropanın Rusiya enerjisindən asılılığını azaltmaq siyasəti Azərbaycanın strateji enerji tərəfdaşı kimi rolunu daha da gücləndirmişdir. 2022-ci ildə Azərbaycan ilə Avropa İttifaqı arasında enerji sahəsində strateji tərəfdaşlığa dair memorandum imzalanmışdır. Bu sənədə əsasən, Azərbaycanın Avropaya ixrac etdiyi təbii qazın həcminin artırılması planlaşdırılmışdır. 2024-cü ildə Azərbaycanın Avropaya qaz ixracı təxminən 13 milyard kubmetrə çatmışdır ki, bu da əvvəlki illərlə müqayisədə əhəmiyyətli artım deməkdir [18]. Bununla yanaşı, ABŞ və Avropa İttifaqı regionda sülh prosesinin təşviqi istiqamətində diplomatik vasitəçilik fəaliyyətlərini genişləndirmişdir. Brüssel və Vaşinqton platformalarında keçirilən görüşlər Azərbaycan və Ermənistan arasında münasibətlərin normallaşdırılması prosesinə beynəlxalq dəstəyin artdığını göstərmişdir. Bu proseslər sübut edir ki, Cənubi Qafqaz artıq yalnız münaqişə məkanı deyil, həm də beynəlxalq enerji, nəqliyyat və təhlükəsizlik

sistemində mühüm geostrateji region kimi qəbul olunur.

Regional əməkdaşlıq və nəqliyyat-kommunikasiya layihələri. Post-müharibə dövründə regionda iqtisadi inteqrasiya və nəqliyyat-kommunikasiya əlaqələrinin genişləndirilməsi prioritet istiqamətlərdən birinə çevrilmişdir. İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra yaranmış yeni geosiyasi reallıqlar Cənubi Qafqazın yalnız siyasi deyil, həm də iqtisadi və geoiqtisadi əhəmiyyətini artırmışdır. Xüsusilə regional kommunikasiyaların açılması və yeni nəqliyyat marşrutlarının formalaşdırılması region dövlətləri arasında iqtisadi əməkdaşlığın genişlənməsi üçün mühüm zəmin yaratmışdır. Bu baxımdan Zəngəzur dəhlizi layihəsi regionun iqtisadi və geosiyasi xəritəsini dəyişdirə biləcək ən mühüm strateji təşəbbüslərdən biri hesab olunur [4]. Layihə Azərbaycanın əsas hissəsi ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası arasında birbaşa quru əlaqəsinin təmin olunmasına, eyni zamanda Türkiyə ilə Mərkəzi Asiya arasında yeni nəqliyyat xəttinin yaradılmasına şərait yaradır.

Zəngəzur dəhlizi yalnız regional deyil, beynəlxalq səviyyədə də böyük iqtisadi əhəmiyyətə malikdir. Bu dəhlizin fəaliyyətə başlaması nəticəsində Çin–Mərkəzi Asiya–Cənubi Qafqaz–Avropa xətti üzrə yükdaşımaların sürətlənəcəyi və logistika xərclərinin azalacağı proqnozlaşdırılır. Türk dövlətləri arasında iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi də bu layihənin strateji əhəmiyyətini artırır. Türkiyəli tarixçi və politoloq İlber Ortaylı qeyd etmişdir ki, *“Zəngəzur dəhlizi Türk dünyasının iqtisadi və geosiyasi inteqrasiyası baxımından XXI əsrin ən mühüm layihələrindən biridir.”* Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev isə bu layihənin regionda yeni iqtisadi əməkdaşlıq və inteqrasiya modelinin formalaşmasına xidmət etdiyini vurğulamışdır [2].

Cənubi Qafqazın tranzit potensialının artması region ölkələrinin beynəlxalq ticarət sistemində rolunu da gücləndirir. Bakı–Tbilisi–Qars dəmir yolu, Orta Dəhliz layihəsi və enerji ixrac marşrutları regionun Avropa və Asiya arasında strateji körpü funksiyasını daha da möhkəmləndirir. Xüsusilə Bakı–Tbilisi–Qars dəmir yolu xətti Avropa ilə Asiya arasında yükdaşımaların müddətini əhəmiyyətli dərəcədə azaltmışdır. Əgər əvvəllər Çin–Avropa marşrutu üzrə yüklərin daşınması 35–40 gün çəkirdisə, Orta Dəhliz vasitəsilə bu müddət təxminən 15–20 günə qədər azalmışdır. Bu isə Azərbaycanın beynəlxalq logistika sistemində əhəmiyyətini daha da artırmışdır. İqtisadçı Brenda Şaffer qeyd edir ki, *“Azərbaycanın coğrafi mövqeyi onu Avrasiyanın əsas enerji və nəqliyyat qovşaqlarından birinə çevirir.”* Son illərdə Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanının yükaşırma qabiliyyətinin artırılması, Ələt Azad İqtisadi Zonası layihəsi və yeni logistika infrastrukturunun yaradılması ölkənin regional tranzit imkanlarını genişləndirmişdir [16]. Post-müharibə dövründə regional iqtisadi və nəqliyyat göstəricilərində müşahidə olunan artım aşağıdakı cədvəl 2-də ümumiləşdirilmişdir.

Cədvəl 2. Post-müharibə dövründə regional iqtisadi və tranzit göstəriciləri.

Göstəricilər	2020	2021	2022	2023	2024
Orta Dəhliz üzrə yükdaşımalar (mln ton)	5.8	6.9	9.2	12.5	15.8
Bakı Limanı üzrə yük dövriyyəsi (mln ton)	4.8	5.6	6.3	7.5	8.9
Azad olunmuş ərazilərə dövlət investisiyası (mlrd AZN)	—	2.2	4.4	5.3	5.0
Avropaya qaz ixracı (mlrd kubmetr)	8	9	11	12	13

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi, Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı QSC, Maliyyə Nazirliyi və beynəlxalq logistika hesabatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Cədvəl 2-də təqdim olunan göstəricilər post-müharibə dövründə Azərbaycanın regional iqtisadi və geoiqtisadi mövqeyinin əhəmiyyətli dərəcədə gücləndiyini göstərir. Xüsusilə Orta Dəhliz üzrə yükdaşımaların və Bakı Limanının yük dövriyyəsinin artması

Azərbaycanın Avropa ilə Asiya arasında əsas tranzit mərkəzlərindən birinə çevrildiyini təsdiqləyir. Bununla yanaşı, azad olunmuş ərazilərə yönəldilən investisiyaların həcmi regionun bərpası və iqtisadi reinteqrasiyası prosesinin sürətlə həyata keçirildiyini göstərir. Avropaya qaz ixracının artması isə Azərbaycanın enerji təhlükəsizliyi sahəsində strateji rolunun daha da möhkəmləndiyini sübut edir.

Bununla yanaşı, post-müharibə dövründə azad olunmuş ərazilərdə həyata keçirilən “ağıllı şəhər” və “yaşıl enerji” layihələri Azərbaycanın müasir inkişaf modelinə keçidini sürətləndirir və xarici investisiyaların cəlb olunmasına əlverişli şərait yaradır. Ağalı kəndində tətbiq olunan “ağıllı kənd” modeli, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda günəş və külək enerjisi layihələrinin reallaşdırılması regionun gələcəkdə “yaşıl enerji zonası” kimi inkişaf etdirilməsi istiqamətində mühüm addımlar hesab olunur [5]. Bu proseslər göstərir ki, post-müharibə dövründə Cənubi Qafqaz yalnız siyasi transformasiya deyil, həm də geniş iqtisadi inteqrasiya və strateji inkişaf mərhələsinə daxil olmuşdur.

Təhlükəsizlik və diplomatik münasibətlər. Yeni geosiyasi reallıqlar regionda təhlükəsizlik məsələlərinin yenidən qiymətləndirilməsini zəruri etmişdir. İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra Cənubi Qafqazda yaranmış yeni siyasi vəziyyət regionun təhlükəsizlik arxitekturasında mühüm dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Uzun illər davam edən münaqişənin başa çatması regionda sülh və sabitlik üçün yeni imkanlar yaratsa da, eyni zamanda yeni çağırışları və risk faktorlarını da meydana çıxarmışdır. Müharibədən sonra əsas məqsədlərdən biri Azərbaycan və Ermənistan arasında dayanıqlı sülh müqaviləsinin imzalanmasıdır [19]. Bu baxımdan sərhədlərin delimitasiya və demarkasiyası, kommunikasiya xətlərinin açılması, mina təhlükəsinin aradan qaldırılması və qarşılıqlı etimad mühitinin formalaşdırılması regionda sabitliyin əsas şərtləri hesab edilir.

Politoloqlar qeyd edirlər ki, post-müharibə dövründə sülh prosesinin uğurla davam etdirilməsi yalnız iki ölkə arasındakı münasibətlərin normallaşması deyil, bütövlükdə Cənubi Qafqazın təhlükəsizlik sisteminin yenidən qurulması baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır. Amerikalı beynəlxalq münasibətlər üzrə ekspert Thomas de Waal qeyd etmişdir ki, *“Cənubi Qafqazda uzunmüddətli sabitlik yalnız regional əməkdaşlıq və qarşılıqlı iqtisadi asılılığın gücləndirilməsi ilə mümkün ola bilər.”* [6]. Bu fikir regionda iqtisadi inteqrasiyanın və diplomatik dialoqun təhlükəsizlik üçün əsas amillərdən biri olduğunu göstərir.

Post-müharibə dövründə təhlükəsizlik məsələlərinin ən vacib istiqamətlərindən biri sərhəd təhlükəsizliyi və kommunikasiya xətlərinin bərpasıdır. Azərbaycan işğaldan azad edilmiş ərazilərdə təhlükəsizliyin təmin olunması üçün genişmiqyaslı tədbirlər həyata keçirmişdir. Mina problemi isə regionda humanitar və təhlükəsizlik baxımından ən ciddi problemlərdən biri olaraq qalır. Azərbaycan Respublikası Minatəmizləmə Agentliyinin məlumatlarına görə, azad olunmuş ərazilərdə yüz minlərlə mina və partlamamış sursat mövcuddur [7]. Bu səbəbdən mina təmizləmə prosesləri regionun sosial-iqtisadi reinteqrasiyası üçün həyati əhəmiyyət daşıyır. Aşağıdakı cədvəl 3-də post-müharibə dövründə təhlükəsizlik və diplomatik proseslərlə bağlı əsas göstəricilər təqdim edilmişdir.

Cədvəl 3. Post-müharibə dövründə təhlükəsizlik və diplomatik proseslərin əsas göstəriciləri.

Göstəricilər	2021	2022	2023	2024
Minatəmizlənmiş ərazilər (min ha)	24	53	87	110
Azərbaycan–Ermənistan görüşlərinin sayı	5	8	11	9
Avropaya qaz ixracı (mlrd kubmetr)	9	11	12	13
Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində keçirilən sammitlər və görüşlər	4	6	7	8

Mənbə: ANAMA, Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyi, Avropa Komissiyası enerji hesabatları və Türk Dövlətləri Təşkilatının rəsmi məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Cədvəl 3-dən göründüyü kimi, post-müharibə dövründə həm təhlükəsizlik, həm də diplomatik fəaliyyət istiqamətində mühüm dinamika müşahidə olunmuşdur. Minatəmizləmə işlərinin həcminin artması azad olunmuş ərazilərdə bərpa və məskunlaşma proseslərini sürətləndirmişdir. Eyni zamanda Azərbaycan və Ermənistan arasında keçirilən görüşlərin sayının artması sülh prosesinin davam etdiyini göstərir [12]. Eyni zamanda, enerji əməkdaşlığı və Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində diplomatik fəallığın genişlənməsi Azərbaycanın beynəlxalq mövqeyinin gücləndiyini nümayiş etdirir.

Bununla yanaşı, regionda böyük dövlətlərin maraqlarının toqquşması müəyyən risk faktorları yaradır. Rusiya, Türkiyə, İran, ABŞ və Avropa İttifaqı kimi aktorların regiona marağı Cənubi Qafqazın geostrateji əhəmiyyətini daha da artırır. Xüsusilə regionun enerji resursları, nəqliyyat dəhlizləri və Avropa ilə Asiyanı birləşdirən geoiqtisadi mövqeyi böyük dövlətlərin diqqət mərkəzindədir [21]. Rusiyanın regionda ənənəvi təsir imkanlarını qorumağa çalışması, Türkiyənin artan regional fəallığı, İranın sərhəd təhlükəsizliyi ilə bağlı narahatlıqları və Qərbin enerji təhlükəsizliyi maraqları regionu mürəkkəb geosiyasi rəqabət məkanına çevirmişdir.

Rusiyalı politoloq Fyodor Lukyanov qeyd etmişdir ki, *"Cənubi Qafqaz artıq yalnız regional deyil, qlobal güclərin maraqlarının toqquşduğu strateji məkanlardan birinə çevrilmişdir."*[10]. Bu vəziyyət region dövlətlərinin balanslaşdırılmış və çoxtərəfli xarici siyasət yürütməsini zəruri edir. Azərbaycan da post-müharibə dövründə məhz balanslaşdırılmış diplomatiya siyasətinə üstünlük verir və həm regional, həm də beynəlxalq tərəfdaşlarla münasibətləri paralel şəkildə inkişaf etdirməyə çalışır.

Azərbaycan post-müharibə dövründə çoxtərəfli diplomatiya və regional əməkdaşlıq siyasətini gücləndirməyə çalışır. Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsi, enerji təhlükəsizliyi sahəsində Avropa ilə tərəfdaşlığın inkişafı və regional iqtisadi layihələrin təşviqi ölkənin beynəlxalq mövqeyini möhkəmləndirən əsas istiqamətlərdir. Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində iqtisadi, nəqliyyat və təhlükəsizlik əməkdaşlığının genişlənməsi Azərbaycanın türk dünyasında strateji mövqeyini gücləndirmişdir [13]. Xüsusilə sözügedən Zirvə toplantısında ilk dəfə olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən TDT ölkələri arasında 2026-cı il ərzində Azərbaycanda müştərək təlimin icrası edilməsi təklifi verilmişdir [11].

Bundan əlavə, Avropa İttifaqı ilə enerji sahəsində əməkdaşlığın inkişafı Azərbaycanın beynəlxalq əhəmiyyətini daha da artırmışdır. 2022-ci ildə Azərbaycan ilə Avropa İttifaqı arasında enerji sahəsində strateji tərəfdaşlığa dair memorandum imzalanmış və Avropaya qaz ixracının artırılması istiqamətində yeni hədəflər müəyyən edilmişdir [17]. Bu proses Azərbaycanın Avropanın enerji təhlükəsizliyində mühüm tərəfdaş kimi rolunu gücləndirmişdir.

Beləliklə, post-müharibə dövründə formalaşan yeni geosiyasi reallıqlar Cənubi Qafqazda təhlükəsizlik və diplomatik münasibətlərin yeni mərhələyə keçməsinə səbəb olmuşdur. Regional əməkdaşlığın inkişafı, çoxtərəfli diplomatiya siyasətinin gücləndirilməsi və iqtisadi inteqrasiyanın genişləndirilməsi gələcəkdə regionda dayanıqlı sülhün və sabitliyin təmin olunmasında əsas amillərdən biri olacaqdır.

Nəticə

Post-müharibə dövründə Cənubi Qafqazda formalaşan yeni geosiyasi reallıqlar regionun siyasi, iqtisadi və təhlükəsizlik sistemində fundamental dəyişikliklər yaratmışdır. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təmin etməsi və regional lider mövqeyinin güclənməsi Cənubi Qafqazda yeni güc balansının formalaşmasına səbəb olmuşdur. Eyni zamanda nəqliyyat-kommunikasiya layihələrinin genişlənməsi, enerji əməkdaşlığının inkişafı və regional inteqrasiya təşəbbüsləri regionun beynəlxalq əhəmiyyətini artırmışdır.

Mövcud şəraitdə əsas prioritet istiqamət dayanıqlı sülhün təmin olunması, iqtisadi əməkdaşlığın genişləndirilməsi və təhlükəsizlik mexanizmlərinin gücləndirilməsidir. Əgər region ölkələri qarşılıqlı əməkdaşlıq və

etimad mühitini inkişaf etdirə bilsələr, Cənubi Qafqaz yaxın gələcəkdə Avrasiya məkanının mühüm iqtisadi və geostrateji mərkəzlərindən birinə çevrilə bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. (2021–2024). Statistik məcmuələr. Bakı.
2. Azərbaycan Respublikası Minatəmizləmə Agentliyi (ANAMA). (2021–2024). Minatəmizləmə fəaliyyəti üzrə illik hesabatlar. Bakı.
3. Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi. (2021–2024). Rəsmi diplomatik hesabatlar. Bakı.
4. Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı QSC. (2021–2024). İllik fəaliyyət hesabatları. Bakı.
5. Brzezinski Z. The Grand Chessboard: American primacy and its geostrategic imperatives. Basic Books. 1997.
6. European Commission. (2022–2024). EU–Azerbaijan energy cooperation reports. Brussels.
7. European Council. (2022–2024). Reports on Armenia–Azerbaijan peace negotiations. Brussels.
8. Hunter S. The new geopolitics of the South Caucasus. Lexington Books. 2017.
9. International Energy Agency. (2022–2024). European energy security reports. Paris.
10. Kaplan R.D. The revenge of geography: What the map tells us about coming conflicts and the battle against fate. Random House. 2012.
11. "Qəbələdə Türk Dövlətləri Təşkilatının Dövlət Başçıları Şurasının 12-ci Zirvə Görüşü keçirilib" 7 oktyabr 2025. URL https://president.az/az/articles/view/70283
12. Marshall T. Prisoners of geography. Elliott and Thompson. 2015.
13. NATO. (2021–2024). Strategic assessment reports on South Caucasus security. Brussels.
14. Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi. (2021–2024). Nəqliyyat və logistika hesabatları. Bakı.
15. Shaffer B. Energy politics. University of Pennsylvania Press. 2009.
16. SIPRI. (2020–2024). Military expenditure and arms transfer database reports. Stockholm International Peace Research Institute.
17. Thomas de Waal T. Black Garden: Armenia and Azerbaijan through peace and war. New York University Press. 2013.
18. Thomas de Waal T. The Caucasus: An introduction. Oxford University Press. 2018.
19. Türk Dövlətləri Təşkilatı. (2021–2024). Sammit və əməkdaşlıq hesabatları. İstanbul.
20. United Nations. United Nations Security Council resolutions on the Armenia–Azerbaijan conflict. New York. 1993.
21. World Bank. (2021–2024). South Caucasus regional economic update reports. Washington, DC.
22. Орлов А.С. Об изменении баланса сил на Южном Кавказе на фоне роста угроз национальной безопасности Ирана. 27 fevral 2023. URL https://www/iimes.ru/?p=95292.
23. Щегловин Ю.Б. О причинах обострения отношений между Ираном и Азертбайджаном. 17 noyabr 2022. https://www/iimes.ru/?p=91926.

Maharram Zeyrab MIKAYILOV
Institute of Military Management, Baku, Azerbaijan

FORMATION OF NEW GEOPOLITICAL REALITIES IN THE SOUTH CAUCASUS IN THE POST-WAR PERIOD

Summary

The article analyzes the new geopolitical realities that have formed in the South Caucasus region in the post-war period. The political, economic and security environment that emerged in the region after the Second Karabakh War is examined, the strengthening of Azerbaijan's regional leadership position and the formation of a new balance of power are assessed. At the same time, the interests and influence of Turkey, Russia, the European Union and other international actors in the region are analyzed. The article emphasizes that the Zangezur corridor, regional transport and communication projects, energy cooperation and economic integration processes play an important role in the future development of the South Caucasus. As a result of the study, it was determined that ensuring sustainable peace and expanding regional cooperation will further increase the geostrategic importance of the South Caucasus.

Keywords: South Caucasus, post-war period, geopolitical realities, regional cooperation, Zangezur corridor.

Махаррам Зейраб МИКАИЛОВ
Институт военного управления, Баку, Азербайджан

ФОРМИРОВАНИЕ НОВЫХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ РЕАЛЬНОСТЕЙ НА ЮЖНОМ КАВКАЗЕ В ПОСЛЕВОЕННЫЙ ПЕРИОД

Резюме

В статье анализируются новые геополитические реалии, сформировавшиеся в регионе Южного Кавказа в послевоенный период. Рассматривается политическая, экономическая и обстановка в сфере безопасности, возникшая в регионе после Второй Карабахской войны, оценивается укрепление региональных лидерских позиций Азербайджана и формирование нового баланса сил. Одновременно анализируются интересы и влияние Турции, России, Европейского союза и других международных игроков в регионе. В статье подчеркивается, что важную роль в будущем развитии Южного Кавказа играют Зангезурский коридор, региональные транспортно-коммуникационные проекты, энергетическое сотрудничество и процессы экономической интеграции. По результатам исследования установлено, что обеспечение устойчивого мира и расширение регионального сотрудничества еще больше повысят геостратегическое значение Южного Кавказа.

Ключевые слова: Южный Кавказ, послевоенный период, геополитические реалии, региональное сотрудничество, Зангезурский коридор.

Daxil olub: 20.05.2026